

GROTE OF SINT-LAURENSKERK ROTTERDAM

CANTATEDIENST

ZONDAG 18 FEBRUARI 2024

19:00 UUR

JOHANN SEBASTIAN BACH

JESUS NAHM ZU SICH DIE ZWÖLFE BWV 22

WILLIAM BYRD

MISERERE MEI

LIVESTREAM VIA: WWW.LAURENSVOCAAL.NL

Wij gaan staan

Bemoediging Onze hulp in de Naam van de Heer,
Die hemel en aarde gemaakt heeft.

Drempelgebed Heer onze God, vergeef ons al wat wij misdeden,
En laat ons weer in vrede leven, door Christus onze Heer,
Amen.

Lied Psalm 31

1 Cantorij

Psalm 31

LvdK

b: A.C. den Besten
m: Loys Bourgeois 1551

1. Op U ver-trouw ik, HEER der he - ren,
Gij die mijn sterk - te zijt.
Om uw ge - rech - tig - heid
wil nim-mer mij de rug toe - ke - ren.
Be - toon mij uw na - bij - heid
en stel mij in uw vrij - heid.

4 Gemeente

In uwe handen, God almachtig,
beveel ik nu mijn geest.
Mijn hart is onbevreesd.
Ik ben altijd uw trouw indachtig,
mijn God, die als ik schreide
mij troostte en bevrijdde.

6 Cantorij

Ik wil mij, Heer, in U verblijden,
die hulp bood in de dag
dat ik geen uitkomst zag,
die steeds mij uit de engte leidde;
dan mocht met lichte schreden
ik in de ruimte treden.

13 Allen

Doe over mij genadig lichten
uw liefelijk gelaat,
verlos mij van hun haat.
Kom om uw knecht weer op te richten,
hem die in zijn ellende
zich altijd tot U wendde.

Wij gaan zitten

Gebed

Cantorij

Miserere mei

W. Byrd (1543-1623)

Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam,
et secundum multitudinem miserationum tuarum,
dele iniquitatem meam.

*Wees mij genadig, God, in uw trouw,
U bent vol van erbarmen,
doe mijn daden teniet.*

Schriftlezing Lucas 18, vers 31-43

Optreden in Jericho

31 Hij nam de twaalf apart en zei tegen hen: 'We zijn nu op weg naar Jeruzalem, en alles wat door de profeten over de Mensenzoon geschreven is zal daar plaatsvinden. 32 Want Hij zal worden uitgeleverd aan de heidenen en worden bespot en mishandeld en bespuwd. 33 En nadat Hij is gezeseld, zal Hij worden gedood, maar op de derde dag zal Hij opstaan.' 34 De leerlingen begrepen er niets van. De betekenis van Jezus' woorden bleef voor hen verborgen, en ze konden maar niet bevatten wat Hij had gezegd. 35 Toen Hij in de buurt van Jericho kwam, zat er langs de weg een blinde te bedelen. 36 Toen de blinde een menigte voorbij hoorde komen, vroeg hij wat er gaande was. 37 Ze zeiden tegen hem: 'Jezus van Nazaret komt voorbij.' 38 Daarop riep de blinde: 'Jezus, Zoon van David, heb medelijden met mij!' 39 Degenen die vooropliepen, berispten hem en zeiden dat hij moest zwijgen, maar hij schreeuwde des te harder: 'Zoon van David, heb medelijden met mij!' 40 Jezus bleef staan en zei dat men de blinde bij Hem moest brengen. Toen deze voor Hem stond, vroeg Hij hem: 41 'Wat wilt u dat Ik voor u doe?' De blinde antwoordde: 'Heer, zorg dat ik kan zien.' 42 Jezus zei: 'Zien zult u! Uw geloof heeft u gered.' 43 Onmiddellijk kon hij zien en hij volgde Hem terwijl hij God loofde. Alle mensen die getuige waren geweest van dit voorval brachten hulde aan God.

Vertaling: Nieuwe Bijbelvertaling 2021

Overdenking

Inzameling der gaven

De opbrengst van deze rondgang is bestemd voor diaconie en kerkrentmeesters. In de collecte bij de uitgang wordt uw speciale gift gevraagd voor de aan deze Cantatedienst verbonden kosten (zie pagina 8 van deze liturgie voor meer informatie).

Orgelspel

Lied 903, Gezang 426 LvdK

1 Cantorij

Zou ik niet van harte zingen

LvdK Gezang 426

m: J. Schop 1641

t: P. Gerhardt

v: A.C. den Besten

1. Zou ik niet van har - te zin - gen
Hem die zo - zeer mij ver - blijdt?
Want ik zie in al - le din - gen
niets dan zijn ge - ne - gen - heid.
Is de hart - slag van het le - ven
niet de lief - de van de Heer?
Lief - de draagt hen meer en meer,
die in dienst van Hem zich ge - ven.
Al - le din - gen heb - ben tijd,
maar Gods lief - de eeu - wig - heid.

3 Cantorij

In het duister van de tijden
ben ik nooit alleen geweest,
want God gaf mij ten geleide
op mijn wegen woord en Geest.
Ja, de Heer doet mij geloven,
Hij ontstak in mij het licht
van het innerlijk gezicht,
dat zal dood noch duivel doven.
Alle dingen hebben tijd,
maar Gods liefde eeuwigheid.

4 Allen

Wat mijn ogen ooit ontwaarden
droeg het merk van Gods beleid;
Hij heeft hemel, zee en aarde
om mijn bestwil toebereid.
Dieren, kruiden uitgelezen,
alle vrucht aan struik en boom,
bronnen, vissen in de stroom,
overal is 't goed te wezen.
Alle dingen hebben tijd,
maar Gods liefde eeuwigheid.

Cantate Jesus nahm zu sich die Zwölfe BWV 22 J.S Bach (1685-1750)

1. Arioso Tenor, Bas, Koor

Tenor

Jesus nahm zu sich die Zwölfe und sprach:

Bas

Sehet, wir gehn hinauf gen Jerusalem, und es wird alles vollendet werden, das geschrieben ist von des Menschen Sohn.

Koor

Sie aber vernahmen der keines und wussten nicht,
was das gesaget war.

2. Aria Alt

Mein Jesu, ziehe mich nach dir,
Ich bin bereit, ich will von hier
Und nach Jerusalem zu deinen Leiden gehn.
Wohl mir, wenn ich die Wichtigkeit
Von dieser Leid- und Sterbenszeit
Zu meinem Troste kann durchgehends wohl verstehn!

3. Recitatief Bas

Mein Jesu, ziehe mich, so werd ich laufen,
Denn Fleisch und Blut verstehet ganz und gar,
Nebst deinen Jüngern nicht, was das gesaget war.
Es sehnt sich nach der Welt und nach dem größten Haufen;
Sie wollen beiderseits, wenn du verkläret bist,
Zwar eine feste Burg auf Tabors Berge bauen;
Hingegen Golgatha, so voller Leiden ist,
In deiner Niedrigkeit mit keinem Auge schauen.
Ach! kreuzige bei mir in der verderbten Brust
Zuvörderst diese Welt und die verbotne Lust,
So werd ich, was du sagst, vollkommen wohl verstehen
Und nach Jerusalem mit tausend Freuden gehen.

4. Aria Tenor

Mein alles in allem, mein ewiges Gut,
Verbessere das Herze, verändere den Mut;
Schlag alles darnieder,
Was dieser Entsagung des Fleisches zuwider!
Doch wenn ich nun geistlich ertötet da bin,
So ziehe mich nach dir in Friede dahin!

5. Koraal

Ertöt uns durch dein Güte,
Erweck uns durch dein Gnad;
Den alten Menschen kränke,
Dass der neu' leben mag
Wohl hie auf dieser Erden,
Den Sinn und all Begehren
Und G'danken hab'n zu dir.

Gebed

Stil gebed

Onze Vader

Wij gaan staan

Zending en zegen

aan deze dienst werkten mee

Martha Bosch *sopraan*
Annette Vermeulen *alt*
Adrian Fernandes *tenor*
Pieter Hendriks *bas*
Laurensantorij
Laurensorkest
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Harold Schorren *voorganger*

volgende cantatedienst

Palmzondag 24 maart 2024, 10:30 uur deel I, 13:30 uur deel II

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Matthäus-Passion BWV 244

Stephan Adriaens *tenor (Evangelist)*
Jelle Draijer *bas (Jezus)*
Martha Bosch *sopraan*
Wies de Greef *alt*
William Knight *tenor*
Berend Eijkhout *bas*

Kinder- en jeugdkoor Young Voices
Laurensantorij
Laurensorkest
Hayo Boerema *hoofdorgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Joas van der Schoot *voorganger*

Onze Matthäus is anders dan andere uitvoeringen in het land: vrij toegankelijk voor jong en oud, in een monumentale kerk, als onderdeel van een kerkdienst op Palmzondag, met momenten waarop je zelf kunt meezingen.

Wie een stoel heeft geadopteerd om deze uitvoering te ondersteunen, wordt verzocht zich tussen 09:45 en 10:10u te melden bij de infostand. Naast rij 3 t/m 10 zijn op rij 1 enkele stoelen gereserveerd, voor dienstdoende kerkenraadsleden en de dirigent.

volgende evensong

zondag 3 maart 2024, 19:00 uur

Cappella Sine Nomine
Hayo Boerema *orgel*
Bram Trouwborst *dirigent*
Ds. Harold Schorren *voorganger*

belangrijke mededeling

Laurens Vocaal is voor de organisatie van de cantatediensten afhankelijk van particuliere giften en subsidies van diverse instanties, zoals het Fonds Podiumkunsten. Wij vragen voor deze cantatedienst uw vrijwillige gift aan de uitgang. Een cantatedienst kost gemiddeld € 6000. Om uit de kosten te komen is een bijdrage van gemiddeld € 15 per bezoeker nodig! Wilt u uw gift voor deze cantatedienst liever overmaken? Dat kan op Iban nummer NL93 ABNA 0640755666, t.n.v. Stichting Laurens Vocaal te Rotterdam. U kunt nu ook direct geven via Tikkie. Zo werkt het: Open de camera-app van uw mobiel (of gebruik uw Tikkie-app of QR-scanner). Richt uw camera op onderstaande QR-code. De code wordt automatisch gescand.

De Stichting Laurens Vocaal Rotterdam is een culturele ANBI.
Alvast bedankt voor uw royale bijdrage!

Toelichting

J.S. Bach – Jesus nahm zu sich die Zwölfe BWV 22

cantate ter gelegenheid van Bachs sollicitatie naar het cantorschap in Leipzig

inleiding

Met de dood van Johann Kuhnau, 5 juni 1722, ontstond er in de Thomaskerk in Leipzig een vacature. Ook Bach solliciteerde. De beroemde en in Leipzig goed bekendstaande Telemann werd twee maanden later na een succesvolle cantate-uitvoering benoemd, maar hij trok zich terug nadat zijn werkgevers in Hamburg zijn contract in financieel opzicht fors verbeterd hadden.

Er bleef nu nog één geduchte concurrent over: Christoph Graupner uit Darmstadt, die ook al op 17 januari 1723 succesvol met een door hem voor deze gelegenheid gecomponeerde cantate gesolliciteerd had. Hij werd meteen benoemd, maar zijn werkgever de Keurvorst – met zijn onbeperkte alleenheerschappij – liet hem niet gaan (Graupner krijgt, net als Telemann, wel loonsverhoging). Daarmee kwam de weg vrij voor Bach, die een maand later, 7 februari, zijn cantate BWV 22 (en misschien ook nog BWV 23 'Du wahrer Gott und Davids Sohn') ten doop hield. Op 30 mei wordt hij met de uitvoering van cantate BWV 75 'Die Elenden sollen essen' in zijn ambt als Thomascantor bevestigd, 'mit guten applausu' vermeldt de kroniek.

Over Bach als persoon is heel weinig bekend. Zijn zoon Carl Philipp Emanuel zegt ergens dat zijn vader zelden iets vertelde over persoonlijke ervaringen. Hoe Bach de hoogtepunten en vooral de vele dieptepunten in zijn leven verwerkt heeft, we weten het niet of nauwelijks.

Toch is er een brief uit 1730 aan een schoolvriend bewaard gebleven die enig licht werpt op Bachs lotgevallen, zijn reacties daarop en de omstandigheden waaronder zijn overgang van Köthen naar Leipzig heeft plaatsgevonden. Bach schrijft dat hij lang gearzeld heeft om te solliciteren ('een kwart jaar') omdat het voor hem "aanvankelijk helemaal niet in de rede lag ('anständig', schrijft hij, redelijk, betamelijk) dat uit een kapelmeester een cantor zou ontstaan." Dat hij de stap toch zet is, zo schrijft hij aan zijn vriend, omdat hem goede werkomstandigheden beloofd worden. Bovendien kunnen zijn zoons naar de universiteit. En de omstandigheden in Köthen verslechterden: de vrouw van de Keurvorst is 'amusa', dat kon dus problemen geven. Hij vertelt in de brief over zijn kinderen (van wie er veel zijn overleden), zijn vrouw, en vooral over zijn vele teleurstellingen zeven jaar na zijn benoeming in Leipzig. Tussen de regels door valt te lezen dat Bach eigenlijk weg wil uit Leipzig. Kan zijn vriend, bekend diplomaat, misschien een handje helpen bij het vinden van een nieuwe betrekking, zo luidt de vraag...

de cantate – tekst

kernwoorden

Op zoek naar kernwoorden uit het libretto kwam ik terecht bij 'zien'. Dit woord 'zien' (trekken, halen) neemt in het libretto een centrale plaats in. We komen het drie keer expliciet tegen: in de altaria (no. 2), in het basrecitatief (no. 3) en in de tenoraria (no. 4).

Dit werkwoord wordt steeds in een specifieke context gebruikt.

In hoofdstuk I vers 4 van het Hooglied (in vertaling van de Hebreeuwse titel: 'Het mooiste lied') lezen we:

"trek mij maar met je mee, wij zullen lopen!"

Wanneer deze volstrekt wereldse liefdespoëzie een allegorisch-symbolische uitleg meekrijgt – hoe vaak is dat niet in de loop van eeuwen gebeurd – wordt de 'Zij' van het geciteerde vers de kerk, of de individuele gelovige, en de 'Hij' tot wie die woorden gericht zijn Christus. Dan zijn we bij de bruid-en-bruidegom-mystiek, die in heel veel cantatelibretto's voorkomt. Maar ook in het geestelijk volkslied komt die symboliek voor. Onwillekeurig schoot me een regel te binnen uit het kerstlied 'In dulci jubilo'. In de strofe met de voor die tijd (15^e eeuw) zo karakteristieke afwisseling van Latijnse en laat-Middelnederlands versregels lezen we:

*Trahe me post te Trek mij tot u
al in dijns Vaders rijke in het rijk van uw Vader
o princeps gloriae. o vorst der glorie.*

In het verband van de symbolisch-mystieke uitleg van het Hooglied verrast de eerste regel van het basrecitatief:

"Mijn Jezus, trek me met u mee, ik zal lopen."

Dat zijn – op één woord na – dezelfde bewoordingen als in het hierboven geciteerde vers uit het Hooglied. De nieuwe vertaling van dit vers is wel meer bevolgen:

"Neem mij met je mee. Laten we rennen."

Bachs toonzetting verbeeldt meer het 'rennen' dan het bedaarde 'lopen'.

Maar we kunnen 'trekken' ('*zien*') ook lezen tegen de achtergrond van 'Navolging van Christus'. En dan blijven we toch ook in de sfeer van de mystiek. Navolging impliceert in Bachs cantateteksten – en in het geloofsleven van vele generaties vóór hem – steevast: 'wereldverzaking' (tenoraria no. 4). Zo staat het ook te lezen in het basrecitatief (no. 3):

"Kruisig bij mij in mijn zondig hart ('verderbten Brust') eerst deze wereld en de verboden zinnelijke begeerte".

Ook in het slotkoraal staat er iets overeenkomstigs. De dichteres Elisabeth Kreuziger (1500-1535) heeft zich in de laatste strofe van haar lied 'Herr Christ der einig Gottes Sohn' laten leiden door Paulus in de brief aan de Romeinen hoofdstuk 6:

"(.....) dat ons oude bestaan met hem (Christus) gekruisigd is omdat er een einde moest komen aan ons zondig leven".

libretto

De librettist, wiens naam we niet kennen, heeft zich laten leiden door de evangelielezing van de laatste zondag voor de vasten: zondag 'Esto mihi', '*Wees mij een beschuttende rots*' (psalm 31), de introïtus antifoon voor deze zondag. De lezing is Lucas 18, 31-43. Maar halverwege het basrecitatief gaat het over 'een vaste burcht op Tabors berg'. De dichter verwijst hiermee naar Matteüs 17. Daar wordt verteld dat Jezus Petrus, Jakobus en Johannes met zich meenam een hoge berg op. Dat is, naar latere overlevering, de berg Tabor. Jezus ondergaat daar een gedaanteverandering (transfiguratie) en aan hen verschijnen Mozes en Elia. Petrus stelt voor drie tenten op te slaan. De cantatedichter maakt er – in plaats van drie tenten – een bedrijfszekere 'vaste burcht' van. Dat wekt associaties met de protestantse Marseillaise¹. En Petrus en Jakobus, aldus de kritiek van de librettist, kiezen liever voor de burcht op Tabor en de verheerlijkte Jezus dan voor het lijden van Golgotha.

¹ Zo werd Luthers lied 'Ein feste Burg ist unser Gott' ooit wel genoemd: een strijdlid om op Hervormingsdag aan te heffen zoals vroeger tegen de Turken of tegen de Katholieken.

In het slotkoraal moet in de derde regel het woord 'kränke' gelezen worden tegen de achtergrond van de vaak door Paulus gebruikte tegenstelling 'Oude mens Adam – nieuwe mens Jezus'. 'Kränken' betekent dus in dit verband: 'tenietdoen', 'opruimen'.

muziek

openingskoor

De vorm die Bach koos voor het begin van de cantate wordt bepaald door de tekst, die uit drie elementen bestaat:

- a. *het bericht uit het Evangelie* (Lucas 18,31): "Hij nam de twaalf apart en zei tegen hen:
- b. *woorden van Jezus*: " Zie wij gaan op naar Jeruzalem, en al wat (door de profeten) geschreven is zal aan de Zoon des mensen volbracht worden."
- c. *reactie van de twaalf* (vers 34): "De leerlingen begrepen er niets van. De betekenis van Jezus' woorden bleef voor hen verborgen, en ze konden maar niet bevatten wat hij gezegd had."

Deze drie elementen worden door Bach in dit openingsstuk gecomponeerd tot een tweedelig geheel.

deel I

- a. wordt gezongen door de tenor die hiermee optreedt vergelijkbaar met de evangelist in een passion.
- b. Volgens de eeuwenoude traditie worden woorden van Jezus door een bas gezongen. Bach heeft die woorden in een vorm gegoten waarbij een steeds terugkerend instrumentaal gegeven van meestal zes maten, een zogenaamd ritornel, de vorm bepaalt. Dit ritornel bevat twee karakteristieke motieven die duidelijk te horen zijn. Zij symboliseren het opgaan (voorbeeld 1 en 2) en de pijn, het smartelijke van de gang naar Jeruzalem (voorbeeld 3).

Daarnaast wordt dit eerste gedeelte gekenmerkt door een beweging die uitdrukking geeft aan grote innerlijke standvastigheid en overtuigd zijn van Jezus van de weg die hij moet gaan. Als voorbeeld een zeer karakteristiek gegeven dat hieraan uitdrukking geeft, een orgelpunt in de bas in de vorm van een toonherhaling:

deel II

- c. De reactie van de twaalf biedt in de muzikale symboliek een buitengewoon opgewonden en verward beeld van door elkaar heen vragende, en in verwarring verkerende discipelen. Bach heeft deze tekst dus niet aan de evangelist gegeven – dat zou voor de hand hebben gelegen – maar in de vorm van een fuga aan het koor toebedeeld. Dat wekt associaties met de turbae (volkskoren) uit de passion, maar strikt genomen is hier geen sprake van een turba.

aria nr. 2

De nu volgende aria is voor alt, hobo en continuo. Ook hier horen we weer de muzikale symboliek van het opgaan naar Jeruzalem (stijgende melodie). De strekking van de aria – de vraag om door Jezus meegenomen te worden op zijn weg naar Jeruzalem – wordt op heel aanschouwelijke wijze weergegeven. Verrassend is ook de paar keer dat het woord '*Leiden*' een harmonisch dramatische belichting krijgt.

recitatief nr. 3

In dit recitatief vinden we in de orkestbas bij de woorden '*und die verbotne Lust, so werd ich, was du sagst, vollkommen wohl verstehen.*' vier noten die door hun onderlinge afstand naar de naam BACH verwijzen. De vier letters verwijzen naar de tonen bes (in het Duits weergegeven met b) – a – c – b (in het Duits weergegeven met h). De bijbehorende afstanden zijn: dalende kleine seconde – stijgende kleine terts – dalende kleine seconde. Bach geeft daarmee aan: '*Tch*' dat ben ik zelf, heel concreet.

aria nr. 4

De tweede aria voor tenor en orkest is geschreven als een Passepied, een van oorsprong Franse dansvorm, en dus met één en al gratie in drie achtsten per maat. De tekst geeft er alle aanleiding toe. Met de keuze voor deze lichte dansvorm was Bach ook zo verstandig om zich te realiseren dat hij de sollicitatiecommissie moest overtuigen van zijn veelzijdigheid. Met andere woorden: hij moest ook rekening houden met zijn publiek, en aantonen meerdere stijlen te beheersen. In het tweede deel van de aria ('*Doch wenn ich nun geistlich ertötet da bin.*') wijzen de lange liggende akkoorden bij de hoge strijkers vooruit naar de even later klinkende lange noot van de tenor op het woord '*Friede*', terwijl juist op dat moment het orkest het dansritme herneemt. Indrukwekkend is dan de stilte na de fermate. In vroeger tijden wist men dat een klank voor een deel uit geluid bestaat en voor een deel uit stilte, terwijl beide delen één geheel vormen.

slotkoraal nr. 5

De cantate eindigt niet met de gebruikelijke vierstemmige noot-tegen-noot-zetting, maar met een fantasierijke, uiterst bewegelijke, als ware het door licht omgeven omspeling van het koraal. De melodie die Elisabeth Kreuziger zelf uitkoos is van wereldlijke origine. Het is een liefdeslied uit de 15^e eeuw. Hiermee zijn we weer terug bij het eveneens wereldlijke 'mooiste lied', waarmee ik mijn toelichting begon.

Barend Schuurman

toelichting uit *Barend Schuurman - Bachs Cantates toen en nu* (uitgeverij Damon)